

'אמר רבי זירא אמר רב: מאי דכתיב כל ימי עני רעים — אלו בעלי תלמוד. וטוב לב משתה תמיד — אלו בעלי משנה. רבא אמר איפכא' —
 '... כי חמרא פקחין, שמעורר רוח חכמה באדם, וצריך למוזגו במימה של תורה, שיהיה החכמה ממוזגת על פי התורה, דלולא זה יוכל לבא לאפקורסות כידוע. ויין זה דמסכתי הוא היין המשומר בענביו שהשותהו טוב לו, כמו שכתוב וטוב לב משתה תמיד. ואמרו בב"ב דזו משנה או תלמוד, ע"ש דנראה דתליא בפלוגתא דסיני ועוקר הרים הי עדיף (בסוף הוריות), דמתם שלחו סיני עדיף, שזהו דרך לימוד בני ארץ ישראל הנוחים זה לזה בהלכה, ורבי זירא יתיב ק' תעניות דלישתכח מיניה תלמודא דבבלאה (כמו שאמרו בב"ב פה.), על כן הוא אמר העדיפות למשנה. משא"כ רבא דהוא היה מראשי המפלגים מייסדי התלמוד בבלי, כמו שאמרו 'הויות דאביי ורבא', על כן אמר איפכא.
 ותרוייהו 'יין מסכתי' הרומז למסכתות המשנה ותלמוד. ושם גנוז גם כן כל סודות התורה בהעלם, כידוע...'. (פוקד עקרים לר"צ הכהן, עמ' 50).

'וטוב לב משתה תמיד — אלו בעלי משנה' — בדרך מליצה: לפי שאמרו שאין פוסקין דין מתוך המשנה, הרי שלבעלי משנה מותר לשתות תמיד, שאינם מן המורים הוראות (מובא בספר עיני כל חי ב"ב קמה. וע"ע פירוש ע"ד צחות בכן יהודיע שם).

'כל ימי עני רעים — זה אסטניס... זה רחמני... זה שדעתו קצרה' — מקביל למאמרם ז"ל (בפסחים ק"ג): 'שלשה חייבם אינם חיים, הרחמנין והרחמנין ואניני הדעת' (עפ"י מהרש"א).
 והרש"ש (בב"ב קמה) פרש 'דעתו קצרה' — ששכלו קצר ואינו מגיע רחוק לראות את הנולד.

דף קא

'הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר... — מביא רעה לעולם...' — רש"י פרש שנקט 'שיר השירים' לרבותא, שאף על פי שעיקרו שיר, אסור לשוררו אלא בטעמי הנגינה המקובלים ולא בדרך זמר (וכן הוא בקיצור פסקי הרא"ש).
 ויש שנראה מדבריהם שבדוקא נקטו 'שיר השירים', לפי שהוא קדש קדשים (ידיים ג), ואנשים רגילים לאומרו בזמר ובשיר יותר משאר פסוקים, לכוונת המשל ולא לכוונת הנמשל, לכך הזהירו והחמירו בזה דוקא, שהעושה כן אין לו חלק לעולם הבא (ע' פירוש ר"י אלמדארי; מהרש"א; מרגליות הים).
 כתב הרמ"ה להסתפק האם איסור זה נאמר רק כשקורא דרך שחוק, או אפילו כשמכוין לשבח ולהלל לה' בשיר, ונשאר ב'צריך עיון'.
 ואף על פי שהרמב"ם והשו"ע השמיטו דין זה — הביאוהו שאר פוסקים, וכבר כתב המהרי"ל (מובא במג"א או"ח תקס"ו): 'שלא כדין הוא שמשוררין במשתה 'אודך כי עניתי' וכי האי גוונא כמה פיוטים — לשמחת הריעות, כי אז התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך כמין זמר, אך בבית הכנסת לרגלים — מצוה לזמר'.
 ועל פי זה כתב המגן-אברהם (שם, והביאו המשנ"ב) שאין לשיר בשבת אלא אותם שירים שנתקנו על הסעודה.
 ואולם יש פוסקים המתירים לשורר פסוקים דרך שבח ושירה לה' (ע' שדי חמד מערכת ז, יב 'זכר לחרבן'. מובא

בבירור הלכה. ואפשר שגם להמג"א והמשנ"ב מותר באופן זה. וכ"כ הגר"נ גשטטנר שליט"א בשו"ת להורות נתן ח"ג).
 וכן כתב בשו"ת יביע אומר שיש לסמוך על מנהג העולם לשורר ולזמר פסוקים בשמחת המשתה וכדו',
 בדרך יראה וכבוד ללא שחוק והיתול. וכ"כ בשו"ת להורות נתן שם, ועוד.
 ואולם בשו"ת אגרות משה כתב שאע"פ שעיינינו הרואות שכן המנהג אצל חסידים ואנשי מעשה, לא
 ברור על מה סמכו. [ומשמע מדבריו שאינו סובר חילוק זה, שכאשר הכוונה לשבח ולהלל לה' — לא
 אסרו. ואולי משום שהרמ"ה נסתפק בדבר ולא הכריע]. וע"ש מה שכתב אודות הקלטת שירים בקלטות,
 שיש מקום להחמיר לבעל נפש שלא לעשות כן. וכתב שם שמסתבר שאין חילוק בין מלים מתורה
 שבכתב ותושבע"פ או ברכות שתקנו חז"ל.

וסוגיין דעלמא להקל בדבר, כל ששרים לשם שמים, בהילול ושירה לה' או בדרך תפילה וערגה. וזו
 לשון הגר"ח קניבסקי שליט"א במכתב: 'פסוקין שגורמים ל"ש מתירין כמ"ש אחרונים'.
 אמנם נראה שמוסכם על כל הדעות שכל שהשירה אינה אלא ביטוי לשמחה וכד' ללא כוונה לזמר ולשבח להקב"ה, הגם שאין
 שם קלות ראש והיתול — אסור, שאם לא כן כיצד יתפרש מה שאמרו 'אמר לה בתי בשעה שאוכלין ושותין במה יתעסקו?
 אמרה לפניו רבש"ע אם בעלי מקרא הן...'. — והלא הותר לשיר שירה סתם, אלא מבואר שבכל אופן אסור לשיר פסוקים
 מן התורה — אם לא לשבח ולהלל לשיטה זו.

ויש שכתבו הטר לענין שירה בומן הוה, כששר כדי להפיג צער ויגון, אך אין זה שייך לענין איסור שירת דברי תורה אלא
 לאיסור זמרה הכללי שלאחר החורבן. (נכתב על סמך הזכרון ובקיצור, על יסוד דברים שנכתבו ואבדו).

ז'הקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו' — פירש מהרש"א: במשתאות ושמחות שבכל השנה שאינן
 של מצוה, שהרי השמחות גופן אסורות (נראה הכוונה לאיסור שגורו לשורר בבתי משתאות. סוטה מה). להוציא
 משתאות ושמחות של מצוה כגון בחגים, כבסמוך.

'אמר לה: בתי בשעה שאוכלין שותין' — פירוש, כשאוכלין ושותים בלא שמחה [שהיא אסורה מצד
 עצמה כנ"ל] 'במה יתעסקו? אמרה לפניו: רבונו של עולם, אם בעלי מקרא הן... — כלומר, יתעסקו
 בהם כעוסק בתורה ולא כעוסק בשיר וזמר.

'אמר ר' יוחנן: וברוקק' — רק אז אין לו חלק לעולם הבא. ואולם איסור יש אפילו ללא ריקקה. כן
 כתבו הפוסקים (טוש"ע יו"ד קעט, ח. ויש שמקלים בשאר לשונות חוץ מלשון הקדש, ויש חולקים — ע' רמ"א ושאר
 פוסקים שם).

ואולם אם יש בו סכנת נפשות — הכל מותר (פוסקים שם).

'אפילו נגע צרעת' — כלומר, אף על פי שלכאורה יש בפסוק זה משום סימן רע, ואינו ראוי ללחישה,
 אעפ"כ אסור ללוחשו על המכה (עפ"י הרמ"ה. יש להעיר שאמירת פסוק זה [עם שאר פסוקים כמותו המתחילים
 ומסתיימים באות נ'] ידועה כסגולה לשמירה. וצ"ע).

בענין הקמיעות ולחשים, כתוב בספר צדקת הצדיק (צח):

'כל פסוק של דברי תורה יש בו כח וחיות של אותו ענין שנאמר בו. תדע, בתפלין שנאמר והיה לאות
 על ידכה וגו' ולא נתפרש איזה פרשה מדברי תורה צריך להיות לאות, וההלכה לכתוב אותם הפרשיות
 שנאמר בהם זה, מסתמא אותה פרשה שנאמר בה פסוק והיה לאות וגו' יש בה אותו ענין כח וסגולה
 שתהיה לאות. וכיוצא בו ידוע הרבה לידועי השמות ובקבלה מעשית, כי מכל פסוק יוצא שם המועיל

לאותו ענין הנזכר בפסוק. וכן פסוק 'שמע ישראל' בו כח הקביעות השמיעה בלב, ולכך צריך שיאמר גם תיבת 'שמע ישראל'.

וזה סוד מה ששמעתי על פסוק שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י), כי האריז"ל כתב סגולה למי שיצרו מסיתו לאיזה עבירה, לדבר בפיו כמה פעמים פסוק הלאו של העבירה, ועל ידי זה ישתנה הרצון. וכן לענין מצוה ודבר טוב'.

עוד שם (באות ריט): '... על דרך תפילין ומזוזות, שהנחת אותו כתב מועיל להכניס בביתו ובחדרי מוחו ולבבו באמת אותם דברים הכתובים, ומזה הם סגולות הקמיעות שכותבים אותם פסוקים שנאמר שם רפואת וישועת אותו דבר שצריך לו, ונושאה עליו, ומועיל להכניסה באמת בקרבו... ושמעתי כי כל פעולתם וענינם על דרך קציבת העץ דאלישע הנ"ל... ומה שמשנים סדר צרוף האותיות — בפשוט הטעם משום שאסור להתרפאות מדברי תורה. וגם כדי להעלים, כי דרך הנס לבוא בחשאי...!'

ז'לוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת... — רש"י פרש שלוחש בשביל שלא יזיקו. ואילו הרמב"ם (וכ"ה בשו"ע י"ד קעט,ו) פרש לאחר שנשכחו, מותר ללחוש ואפילו בשבת, כיון שמסוכן הוא — התירו כדי שתתישב דעתו עליו.

על ענין הלחישות ופעולתן בכלל — ע' במה שכתב הרמב"ם ז"ל (עכו"ם יא, ובמה שהשיג עליו הגר"א ז"ל ביו"ד קעט סק"ג. וראה עוד בשו"ת הרשב"א ח"א רכ.

ז'אין שואלין בדבר שדים בשבת, רבי יוסי אומר: אף בחול אסור. אמר רב הונא: (אין) הלכה כר' יוסי, ואף רבי יוסי לא אמרה אלא משום סכנה... שרי (יש שגרסו: שדי) שמן ושרי ביצים מותרין לשאול בהן (אלא) מפני שמכזבין' — לכאורה נראה מסוגיתנו שמעשה שדים אינו בכלל איסור מעשה כשפים, ואינו אסור אלא לר' יוסי ומשום סכנה (וכן היא שיטת הרא"ש — מובא בטור י"ד סוס"י קעט).

ויש אומרים שהשדים בכלל איסור כשפים הם, ולא הותר אלא לשאלם על גניבה או אבידה וכיו"ב, אבל לא לפעול פעולות על ידם. (ע' טור שם בשם הרמ"ה ובבית יוסף). או בדרך זו: לא התירו אלא בכגון שרי שמן מפני שמכזבין ולא יבוא להימשך אחריהם ולהאמינם (ע' במאירי ובבאר הגר"א שם סק"ו). וכתב הבית-יוסף (שם, והביאו הרמ"א): 'ומעשה שדים שהתירו קצת פוסקים — ראינו שרוב הנטפלים להן אינן יוצאין בשלום מתחת ידם, ולכן שומר נפשו ירחק מהם'.

'כתיב כל המחלה אשר שמת... אם תשמע — לא אשים, ואם לא תשמע — אשים, אעפ"כ כי אני ה' רפאך' — הביאו זאת כאן לפי מה שאמרו (בשבועות טו): שאיסור לחישה על המכה הוא כדי להתרפאות, אבל להגן מעיקרא שלא תבוא — מותר. וזהו שאמרו כאן 'אם תשמע' — לא אשים כלל את המכה (עפ"י מהרש"א).

'כשחלה ר' אליעזר נכנסו ארבעה זקנים לבקרו... טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים...' — הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (מובא ב'שיחות מוסר') האריך בסיפור זה וביאר שדברי התלמידים היו כתפילה ובקשה כלפי שמים באמרם כמה רבם נצרך וחיוני לתלמידיו ולכלל ישראל, וכדאי הוא שיישאר בעולם ולא יסתלק. ועוד שם מבוארים דברי ר' עקיבא 'חביבין יסורין'. וע"ע מהרש"א; יערות דבש ח"א דרוש יג.

'התחילו הן בוכין ורבי עקיבא משחק, אמרו לו למה אתה משחק, אמר להן וכי מפני מה אתם בוכין...' — כיוצא בזה שני מעשים בענין אחר בסוף מכות, התחילו חבריו בוכים ורבי עקיבא משחק.

(ע"ב) 'ההוגה את השם באותיותיו' — יש מפרשים שמבטא את שם הוי"ה ככתבו. (עפ"י רא"ש יומא פ"ה יט; פירוש רבנו עובדיה מברטנורא). ויש מפרשים שאומר אותיות שם הוי"ה במלואן, יו"ד ה"א... [וזהו 'ההוגה את השם באותיותיו'] (עפ"י תוס' רבנו אלחנן ע"ז יח. וע' תוס' סוכה ה. ומהרש"א; שבועות לה. ד"ה באלף; שו"ת רדב"ז ח"ה אלף תח). וכתבו גדולי הפוסקים האחרונים לחוש לשיטה זו, שלא לבטא את השם אפילו ע"י פירוט אותיותיו (רדב"ז שם; שו"ת חתם סופר חו"מ קצב. ובנוב"י יו"ד צג) משמע שנוקט להתיר. וע' בלקוטים מכת"י לר' צדוק הכהן, בסוף קונטרס שיחת שדים (עמ' 103), שהביא מספר 'נגיד ומצוה' לאסור, אלא שכתב להתיר לומר הנוסח ב'לשם יהוד... ליהוד שם יו"ד ה"א בוא"ו ה"א... לפי שהאות ב' מפסקת בינתים. ובשם י' ה' לבד — אין איסור בהגיית האותיות במילויין).

ויש מן הראשונים שכתבו שמדובר כאן לשם בן מ"ב (ערש"י; תוס' ע"ז יח. וע"ע שו"ת חת"ס חו"מ קצב; שו"ת אבני נזר יו"ד שנח, טע, ח שנקטו לעיקר ששם הוי"ה אינו מתורגם. ואלו המפרשים כאן 'עגה' — לשון לעז, סוברים שמדובר כאן על פירוש שם מ"ב ולא על קריאת שם הוי"ה). עוד על שם בן מ"ב — ע' בשו"ת הרשב"א ח"א רכ.

'בת שבע בתו' — כבר העירו המפרשים שהכוונה לבת בנו (כמו שאמרו לעיל סט:). וכיו"ב מצינו עוד בדרד"ל (וע' תוס' נזיר כג: ד"ה בת בנו). ויש שלא גרסו 'בתו' (ע' יד רמה; רש"ש; ממזרה נועם).

דף קב

'אמר אביי: ברית כרותה לשפתים, שנאמר אחאב עבד את הבעל מעט, יהוא יעבדנו הרבה — כן אמר יהוא לעם בשחוק ובערמה, כדי להאביד את עובדי הבעל (כמפורש במלכים ב-י), ואף על פי כן היות ויצאו הדברים מפיו, התקיימו במקצת.

'עת היא מזומנת לפורענות... מקום מזומן לפורענות' —

'יש מקום מוכן לצער ח"ו, כמו שאמרו ז"ל ב'חלק' בשכ"מ, מקום מזומן לפורענות וכו'.

וכן זמן, כמו שאמרו ז"ל שם, עת מוכנה לפורענות. וכמו שאיתא (בתענית כט:): בר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה באב דריע מזליה.

וכן בנפש — כדרך שאמרו ז"ל (שם כה). בר' אלעזר בן פדת דלא אתילד בשעתא דמזוני, וטובא.

— ואיך יצויר זה שמוכן מתחלת בריאה לרע ח"ו, והלא מפי עליון לא תצא הרעות (איכה ג)? — אבל באמת לשון חכמים מרפא, שאמרו ז"ל 'מוכן לפורענות' — לשון פרעון רק דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קדושין לט:), רק פרעון העבירות, אם לא שזכה לטעום מפרי מעשיו בעולם הזה, או מאותן מצוות שיש להם פירות. ואותו הזמן-מקום-ונפש הוא מוכן לקבל פרעון מה שנשתכר. ומה דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, היינו משום שהקב"ה נותן מלא עומסו לכל צדיק וצדיק (כדלעיל ק.). ואי אפשר בעולם הזה לקבל רוב טובה ההיא כלל, ובאותו מקום-זמן-ונפש שנשפע הפרעון ושכרו של השי"ת מצד ריבוי השפע, נעשה חס ושלום פורענות לרע, כידוע בסוד שבירתן של כלים זו היא מיתתן (ב"ק נד.). על ידי ריבוי האור... (מתוך צדקת הצדיק קעא. וע"ע שם משמואל וישלח).

כפשוטו – הרי כאן איסור בל תשחית האמור בתורה. ואם כמדרשו, מדת דרך ארץ שמענו שלא לבעול
שלא כדרכה (שאינן הגון לאדם לשנת את דרכו. רש"י); –
בת לאביה – מטמונת שוא; מפחדה לא יישן בלילה. בקטנותה – שמא תתפתה. בנערותה – שמא תזנה.
בגרה – שמא לא תינשא. נישאת – שמא לא יהיו לה בנים. הזקינה – שמא תעשה כשפים; –
לא תעיל דויה בלבך דגברי גיברין קטל דויה – אל תכניס דאגה בלבך, שגבורי גבורים הרגה הדאגה.
[וכבר אמר שלמה המלך בחכמתו דאגה בלב איש ישחנה – רבי אמי ורבי אסי, אחד אמר: ישחנה מדעתו
ואחד אמר ישחנה לאחרים]; –
מנע רבים מתוך ביתך, ולא הכל תביא אל ביתך (אפילו אותם שאתה מתעסק עמהם לא תביאם תדיר
לביתך. רש"י); –
רבים יהיו דורשי שלומך. גלה סודך לאחד מאלף; –
משוכבת חיקך שמור פתחי פיך; –
אשה טובה – מתנה טובה, בחיק ירא אלקים תנתן. אשה רעה – צרעת לבעלה, מה תקנתו? יגרשנה מביתו
ויתרפא מצרעתו;
אשה יפה – אשרי בעלה, מספר ימיו כפלים;
העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה, אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר כי בתואר אשה יפה
רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה;
רבים היו פצעי רוכל (שעסקו עם הנשים בתכשיטיהן, ופעמים מוצאו בעלה מתיחד עם אשתו ומכהו
ופוצעו);
המרגילים לדבר ערוה – כניצוץ מבעיר גחלת (רש"י): כשביב המבעיר את הפחם כך כל אשר להם כלה
והולך). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאכים מרמה.
אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום, שמא למחר איננו ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו.
כל ימי עני רעים. בן סירא אומר: אף לילות; בשפל גגים וגו ובמרום הרים כרמו, ממטר גגים לגגו ומעפר
כרמו לכרמים.

דפים ק – קא

ר.י. כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד – כיצד דרשו החכמים מקרא זה?

כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד. מקרא זה דרשוהו החכמים בפנים שונות;
– על בעלי תלמוד (שקשה ללמדו מרוב קושיות וסוגיות) ובעלי משנה (הנוחה ללמוד). ורבה פירש להפך;
– על מי שיש לו אשה רעה ושיש לו אשה טובה (רבי חנינא);
– אסטניס ומי שדעתו יפה (רבי ינאי);
– רחמני ואכזרי (רבי יוחנן);
– מי שדעתו קצרה ומי שדעתו רחבה (רבי יהושע בן לוי).
'כל ימי עני רעים' – אפילו שבתות וימים טובים, כדשמואל שאמר שינוי וסת תחילת חולי מעיים (אף
עני האוכל בשבתות ובימים טובים מעדנים שאינו רגיל בהם, רע לו).

דף קא

רי"א. א. האם מותר לשורר פסוקים מן התורה?

ב. האם מותר ללחוש על המכה?

ג. האם מותר לשאול בדבר שדיים?

ד. 'ההוגה את השם באותיותיו – אין לו חלק לעוה"ב' (לדברי אבא שאול) – במה דברים אמורים?

א. הקורא פסוק ועושהו כמין זמר, אף על פי שהוא משיר השירים (והרי עיקרו שיר) – מביא רעה לעולם (עפ"י רש"י).

כתבו כמה פוסקים שכשכוונתו לשבח ולהודות לה' [או כתפילה] – מותר. ברמב"ם ושו"ע הושמט כל עיקר דין זה.

[וכן הקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו – מביא רעה לעולם. להוציא אם אומרו בזמנו על המשתה כגון שהוא יום טוב ונוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגדה ופסוקים מענינו של יום – זה מביא טובה לעולם].

ב. שנינו, הלוחש על המכה (פסוקים מהתורה) אין לו חלק לעוה"ב. ופרש ר' יוחנן: ברוקק ואה"כ לוחש (אבל להפך – יש לו חלק, שאין זה בזיון כל כך. ואולם איסור יש בכל אופן. יו"ד קעט, ח). ואפילו בלא הזכרת שם אסור, וכל פסוק שהוא, בין שיש לו קשר עניני למכה ולרפואה בין שאין לו.

א. לדעת רש"י בשם רבותיו – מותר בלעז. אבל ברוקק יש לזוהר בכל ענין, בפרט עם מזכירים השם (ערמ"א יו"ד קעט, ח. וע"ש ב"ח וש"ך).

ב. דוקא על המכה הקיימת אסור, אבל להגן – מותר (שבעות טו: ופוסקים). וכן במקום סכנת נפשות הכל מותר (פוסקים).

ג. אין שואלים בדבר שדיים בשבת (משום 'ממצוא חפצך ודבר דבר'), אבל בחול – מותר. ולרבי יוסי אסור. וטעמו מפני הסכנה, שלא יזוק על ידיהם.

יש אומרים שלא הותר אלא לשאול על דבר שנאבד וכד', אבל מעשה שדיים אסור, ככישוף. ויש חולקים. והסיקו הפוסקים שבכל אופן יש להמנע מכך.

ד. ההוגה את השם באותיותיו, לדברי אבא שאול אין לו חלק לעולם הבא. ואמרו בגמרא: בגבולין ולא במקדש. ובלשון עגה. (יש מפרשים: בלשון לעז. וי"מ: כדרך שיחה שלא לצורך, או בשינוי הנקודות). יש אומרים שמדובר בשם הוי' וי"מ בשם בן מ"ב אותיות, שמפרשו (ערש"י ותוס' סוכה ה ועוד. וכן נחלקו הדעות אם מדובר שמבטא את שם השם או שמבטא את האותיות במלואן). וכל זה לענין מה שאמרו שאין לו חלק לעולם הבא, אבל איסור יש בדבר מלבד במקדש באופן המותר.

דף קב

רי"ב. א. אלו שני צדיקים טעו וחתמו לירבעם בן נבט?

ב. איזו עת מזומנת לפורענות ואיזה מקום מסוים מזומן לפורענות?